У неї блакитні очі і, коли зустрічаєшся з її поглядом, виникає нечасте відчуття довір'я та взаєморозуміння. Приваблива зовнішність підкреслена атестацією "пріма-стюардеси республіки" — було від чого згубити голову.

Ми завітали до мешкання Марини випадково. На дворі стояла надокучлива зимова мжичка і, перебравши всі можливості розваги, я з моєю приятелькою Світланою вирішили згаяти час у її друзів Перваків. Природно, я не плекав ілюзій щодо інтелектуальної вагомості вечора у товаристві стюардес. І тим більшою несподіванкою було зустріти вродливу, інтелігентного вигляду жінку, яка вміла говорити на різні теми. Почувши мою мову, вона здивовано скинула очима на Світлану, однак швидко зорієнтувалася і сама перейшла на українську. Та незвична в Києві толерантність зворушила мене, і я подумки поставив їй другий плюс. Марина не давала згасати нашій бесіді. Відтак показала свою бібліотеку. Побачивши серед книжок томик Леніна англійською мовою, я розреготався: "Вивчаєте Леніна?" У погляді Марини я спостеріг захоплену цікавленість. Марина витлумачила мою фразу інакше, аніж я мав на думці — сприйнявши її як виступ проти доктрини. Вона повела мову про роботу, як доводиться їм пекти раків перед іноземцями через убогість Совєтського сервісу. — "Ми не спроможні конкурувати з Заходом. Там чудові проспекти, ілюстровані журнали, барвисті листівки. А те, що пропонуємо ми, жалюгідне. Зате цю книжку знайдете у кожному літаку. Наче хунвейбіни носимося з вождем перед іноземцями, а вони тільки глузують з нас". Такий спосіб мислення мені, річ ясна, імпонував і я чимраз більше захоплювався розумною жінкою. Далі вона розповіла, як за власною ініціятивою змальовує пасажирам "матір міст руських" — столичний Київ. Відзначила, що їй завжди подобається, коли розмовляють чистою українською мовою. Я зауважив, що як на родину українських інтелігентів, у них мало видань вітчизняної літератури. Спосіб мого мислення, вочевидь, їй припав до вподоби також, бо Марина стала палко пояснювати що дуже-дуже любить Шевченка. Тепер я вже виразно бачив її в своїх обіймах. Цього просто вимагала спільнота наших духовних поривів. Але вона не знаходить у сучасних письменників

нічого вартого уваги. В чому причина? Хто винен? Про це вона й сама хотіла б від когось довідатись. Я був радий чути щиру стурбованість незадовільним станом української культури, приємно дивувала мене зустріч з однодумцем там. де найменше цього сподівався. А я, песиміст, мав намір іти на вулицю з ліхтарем: шукати в Києві українця. Треба усе пояснити цій щирій людині. Та ж, певно, вона, як і багато інших моїх ошуканих земляків, не знає, що в нас діється насправді. І я заговорив про те, як творчим інтелігентам замкнено вуста, як задихаємося ми за муром брехні, не маючи жодної змоги сказати правду. Адже й зараз в Совєтському Союзі діється те саме, що в 1937 році. Так, Івана Світличного й Івана Дзюбу заарештовано лише за їхні переконання. Я говорив те. що носив завжди в душі, забувши про обережність, знехтувавши гірким досвідом моїх попередників в царині вільнодумства. Завершив я нашу розмову короткою лекцією з історії українського національного визвольного руху. На питання Марини про жорстокість бандерівців, я розважливо пояснив:

— Судячи про ОУН, треба завжди мати в уяві ідеали, що вона обстоювала.

Коли ми вийшли від Перваків пізно ввечері, Світлана зауважила:

— Навіщо ти так розбалакався? Міг би й припнути язичка.

— Але ж вона твоя приятелька?

Нічого не відповіла."тільки похитала головою: такі речі не пояснюють.

…. По тому ми декілька разів бачилися з Мариною та її чоловіком. Я аналізував різні вади соціялізму, бідкався над неможливістю щось змінити і щоразу зустрічав у лагідному аквамарині її очей зацікавлення та розуміння.

Під час слідства Первак, у числі інших, допитували про мою антисовєтську діяльність. Її зізнання були стенографічною копією наших розмов. Та я не гнівався на неї, пояснивши собі цю точність переказу на рахунок страху перед КҐБ.

А потім відбулося те, що буржуазна преса називає — суд над дисидентом. Вирок можна було читати на обличчях прокурора та головуючого. Тож я слухав однотемні звинувачення з інтересом лише щодо того, наскільки вдало свідки демонстрували незгоду з моїми націоналістичними висловлюваннями та думками. Вони мусіли вибороти собі місце на щасливій совєтській землі. Моє місце було вже точно визначене. Більшість свідків, свідомі своєї нещирости, кидали на мене вибачливі погляди, розповідаючи, що я їм давав читати, що говорив про події в Чехословаччині. як характеризував совєтський суспільний устрій.

Марина з'явилася "елегантна як рояль". Авже ж, я не чекав сповіді дочки віку, тим паче монологу української Жанни д'Арк. Я був настроєний слухати щось у стилі попередніх промовців. Однак, вона стала розпинати мене мов вдову за подушне. І, як казав той єврей, що застав свою жінку з коханцем у ліжку. — це мені якось одразу не сподобалося.

Кидаючи гаслами, що зробили б честь найдикішим сталінським часам, вона, з реакційним буржуазним вченням вирішила, очевидь, звести остаточні рахунки саме на моєму процесі. З її виступу я збагнув, що український націоналізм ледь-ледь животіє і незабаром повинен зникнути з лиця землі. Мене, як носія ідеології, зрозуміло, така перспектива вельми засмутила. Я вже був намірився плакати — тяжко ридати, коли чергова шпилька цієї партійної амазонки пробудила в мені чоловіка. Я пригадав один із передсудових вечорів, коли Марина ніжно стискала мої руки і говорила речі переважно компліментарні. Не відмовив собі у задоволенні поцікавитися, чи у вище зазначений спосіб не присипляла вона тоді клясового ворога. Її шаленству після цього не було меж. Через мене похитнувся її престиж, роками створюване благополуччя. Та й у Совєтському суді прислухалися до таких

подробиць. І вона почала плести те, чого взагалі не було під сонцем. Первак стала бридка і, далебі, мені здалося, що вона закувікає й побіжить по залі мов той рудий носоріг з відомої п'єси Йонеско.

Мій адвокат, який намагався змалювати мене заблуканою овечкою в монолітному гурті совєтських людей, встав на мій захист. В його голосі бренів метал, коли він поцікавився: — Якщо Марченко припускався антисовєтських висловлювань, то чому ви не сповістили завчасно совєтські органи? Питання стояло руба й уникнути його було ніяк. Марина попросила у судді дозволу не відповідати, але та, не знаходячи підстав, відмовила. І тоді в залі пролунала фраза інтимности: — "Свого часу я дала знати відповідним органам". Адвокат озирнувся на мене зацькованим звіром, з чого я зрозумів, що істина його друг, але робота дорожча. Ну ясно, у функції совєтських юристів відкриття агентів не входять. Мені ці слова з'ясували багато. Тепер я знав, чому КГБ розпочало свої дізнання з моїх друзів — льотчика Віктора Потеряйла та його дружини, ось звідки обізнаність з моєю вдачею та родинними взаєминами. Але зрештою, хіба існування інституції стукачів в СССР для мене новина? Первак скінчила спецвідділ на факультеті іноземних мов Київського Державного Університету. Викладала на курсах стюардес для закордонних летунських ліній, обслуговувала здебільшого урядові рейси. Де був мій розум, коли мене так клясично шили в дурні? Повинно було мене насторожити вже тільки те, що в 1972 році вона супроводжала академіка Писаренка в поїздці до Лондону чи Парижу. Так просто в Совєтському Союзі за кордон не випускають.

Ну, а моя каґебістська саґа? Тричі на різних рівнях пропонувалося мені стати таємним співробітником. Капітан Юшкевич так старанно пояснював мені свого часу, чому саме моя скромна особа привернула увагу органів КҐБ. Адже "Літературна Україна" — центр, навколо якого обертаються всілякі людці. Я ж, молодий, розумний чоловік, працюючи у цій газеті, маю перед очима всіх входящих. Мушу стати термометром, за допомогою якого досліджуватиметься суспільство. Термометром я не став з тим щасливим наслідком, що зберіг власну гідність і опинився в концтаборі. Але це в минулому. Не сідає той, хто нічого не робить. Я ж

намагався бути громадянином і дещо зробити. Тепер з Уралу можу радити єдине: обачніше користайтеся послугами аерофлоту. А коли вас все-таки обслужать, як мене, заспокойте себе піснею:

"Викупано в соняшному плесі, Стюардесо, стюардесо!"

1975 р., Урал